

NICOLAE IORGA

FEMEILE
ÎN ISTORIA NEAMULUI NOSTRU

– chipuri, datine, fapte, mărturii –

Ediție îngrijită și postfață
de Lucian Pricop

EDITURA CARTEX
București

CUPRINS

<i>Notă asupra ediției</i> (Lucian Pricop)	7
Lista ilustrațiilor	8
Prefață	9
I. Doamnele Românilor	11
1. Generalități	13
2. Doamnele muntene până la Neagoe (Basarab)	16
3. Doamnele catolice în Țara Românească	19
4. Cele d'intăiu Doamne ale Moldovei	20
5. Doamnele lui Alexandru-cel-Bun și ale urmașilor lui	21
6. Doamnele lui Ștefan-cel-Mare	22
7. Doamna Milița a lui Neagoe-Vodă	24
8. Doamna lui Petru Rareș și fetele ei: Chiajna lui Mircea Ciobanul și Ruxanda lui Alexandru Lăpușeanu	27
9. Doamna lui Mihai Viteazul	30
10. Doamne muntene după Mihai Viteazul	32
11. Doamna lui Iremia	33
12. Doamne străine în amândouă țerile	35
13. Doamna lui Mihai Basarab	38
14. Doamne din veacul al XVII-lea după ale lui Matei Basarab și Vasile Lupu	42
15. Doamna lui Constantin Brâncoveanu	46
16. Doamnele din epoca fanariotă	47

II. Câteva chipuri de Doamne	51
1. Fetele Lăpușeanului	53
2. Fiicele Chiajnei și ale lui Mircea Ciobanul	54
3. Doamna Ecaterina a lui Alexandru Vodă Ciobanul	56
4. Doamna Velica, iubita lui Mihaiu Viteazul și stăpâna Ardealului	59
5. Doamna lui Ieremia-Vodă	64
III. Îmbrăcămintea femeilor în trecutul nostru	87
IV. Femeile în viața socială a trecutului	103
V. Femeile în cultura și literatura românească	121
1. Generalități. Doamne cu învățătură până la 1600	123
2. Scrisorile grecești ale Doamnei Ecaterina (1576-1587)	125
3. Cultura femeilor în viața românească din veacurile al XVII-lea și al XVIII-lea.	129
4. Femeile ca inspiratoare ale vechii noastre poezii	133
5. Învățământul fetelor la începutul veacului al XIX-lea ...	136
6. Femei traducătoare	138
7. Învățământul fetelor în epoca Regulamentului Organic: Pensioanele	141
8. Învățământul public al fetelor în epoca Regulamentului Organic	145
9. Femeile în literatura romantică	152
10. Școli nouă și partea nouă a femeilor în viața neamului .	153
11. Încheiere	156
VI. Mănăstirile de maice	159
<i>Un Iorga feminist</i> (postfață de Lucian Pricop)	169

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Textul a fost reprodus după: N. Iorga, *Femeile în viața neamului nostru. Chipuri, datine, fapte, mărturii*, 1911 (1912), Vălenii-de-Munte, Tipografia „Neamul Românesc“, Societate pe acțiuni, 1911 (1912).

Am optat pentru modificarea titlului original din rațiuni editoriale. De altfel, sinonimia contextuală între „viața“ și „istoria“ lămurește ceva mai bine obiectivele autorului.

În editarea textului, am avut ca principiu de bază redarea cât mai fidelă a conținutului. Prin urmare, intervențiile au fost reduse la minim: s-a înlocuit – acolo unde a fost cazul – apostroful cu cratima; au fost corectate tacit greșelile de gramatică sau ortografie; limba română a fost actualizată, fără ca acest demers să afecteze sensul propozițiilor sau al frazelor. Expresiile sau unele pasaje din volum redactate în alte limbi decât limba română au fost marcate în text prin caractere cursive. Am tradus – în note de subsol – propozițiile și frazele în limbi străine prezente în textul lui Nicolae Iorga.

Notele de subsol care aparțin autorului au fost păstrate și numerotate cu cifre arabe pe fiecare pagină. Notele de subsol pe care le-am creat, cu funcție de lămurire a unor trimiteri puțin cunoscute publicului nespecializat, le-am plasat tot în subsolul paginii, numerotându-le în continuarea celor ale autorului. Am indicat apartenența lor prin (*n. ed.*).

*

În îngrijirea acestei cărți, nu am optat pentru construcția unei ediții critice dintr-un singur motiv: adresabilitatea volumului s-ar fi îngustat substanțial, iar ținta noastră asumată a fost diseminarea cât mai extinsă a unei lucrări puțin cunoscute a lui Nicolae Iorga.

Lucian Pricop

LISTA ILUSTRĂȚILOR

Figura 1. Doamna Maria a lui Radu cel Frumos, soția lui Ștefan cel Mare (<i>perdea la Putna</i>)	18
Figura 2. Neagoe-Vodă (Basarab), Doamna Milița și copiii lor (<i>pictură la Argeș</i>)	26
Figura 3. Femeie din familia lui Vasile Lupu (poate Doamna Ecaterina) (<i>tapițerie în Mitropolia Veche din Iași</i>)	41
Figura 4. Constantin Brâncoveanu și Doamna Maria (<i>pictură la Hurezi</i>)	45
Figura 5. Smaranda, soția lui Scarlat-Vodă Callimachi	49
Figura 6. Doamna Elisaveta Movilă	66
Figura 7. Doamna Evdochia a lui Ștefan cel Mare (<i>zugrăveală de perete la Sf. Nicolae Domnesc din Iași</i>)	91
Figura 8. Doamna Maria din Mangup, soția lui Ștefan cel Mare (<i>perdea de mormânt la Putna</i>)	93
Figura 9. Preda Brâncoveanu cu soția, Păuna, fiica, Ancuța, și fiul, Papa	97
Figura 10. Port din veacul al XVIII-lea (jupânească din familia Coțofeanu)	100
Figura 11. Doamna lui Duca-Vodă, <i>Anastasia</i> , cu soțul și fetele ei, la Cetățuia (<i>lângă Iași</i>)	111
Figura 12. Port din veacul al XVII-lea (jupânească din familia Cantacuzino)	114
Figura 13. Îmbrăcămintea femeiască pe jumătate după moda apuseană, pe la 1800	119
Figura 14. Fiica lui Ioan Sandu Sturdza, întâia soție a lui Grigore Ghica	126
Figura 15. <i>Maria</i> , fiica lui Vasile Lupu, măritată cu cneazul Ianus Radziwiłł	131
Figura 16. Boieri din neamul Bășărăbeștilor: David, tatăl lui Preda Brâncoveanu, și <i>Stanca</i> , mama lui Constantin-Vodă Brâncoveanu	143

PREFAȚĂ

În 1910 strângeam o parte din articolele și studiile mele privitoare la istoria noastră și la cultura noastră veche, mai ales în legătură cu partea pe care femeile au avut-o în trecut, și le publicam sub titlul Viața femeilor în trecutul românesc. Adăugam felurite ilustrații menite a face mai bine primită această carte, care era să fie întrebuițată și în școli.

Ea s-a desfăcut foarte repede și o a doua ediție a ajuns îndată de nevoie.

Mă gândeam să o și dau, în legătură cu cel dintâi congres al unei societăți care-și hotărăște ca scop a pune din nou în strânsă legătură viața femeilor României și poporului românesc cu datina religioasă și națională. Aduceam astfel, ca unul dintre cei dintâi care au ținut conferințe la Societatea Doamnelor Române – și cartea era alcătuită în cea mai mare parte din aceste conferințe –, un omagiu datorat acestei opere folositoare, începută cu credință și urmată cu statornicie de persoane care poartă numele celor mai mari din familiile noastre și-și dau seama pe deplin câte datorii față de neam le impun aceste nume.

La tipărire însă, mi-am dat mai bine seama că multe din paginile cărții ce aveam de gând să retipăresc nu erau – cum se întâmplă totdeauna la adunarea de scrieri răzlețe sau alcătuite cu alte scopuri – în legătură strânsă cu titlul și cu scopul ce se urmărea și pe care buna primire întâmpinată din partea unei

anume categorii a publicului, cititoarele, trebuie să-l facă a fi și mai bine lămurit spre folosul lor.

Deci am făcut o lucrare nouă, fără să fi adăugat prea multe lucruri inedite. Numai ce privește viața femeiască și-a aflat locul aici. Și aceasta mi-a îngăduit să adaug materialul bogat de „mărturii“, scrisori, foi de zestre ș.a. care mântuie¹ cartea. Și ilustrația a fost redusă la margini mai firești.

Astfel cred că această lucrare va fi vrednică de a fi și mai mult citită și va îndemna a da ediții noi și mai bune.

Această carte va avea întregire a ei peste câteva zile chiar. În legătură cu conferința ce mi s-a făcut onoarea de a mi se cere pentru congres, „Valoarea tradițiilor naționale în educația femeii“, se vor da toate scrisorile de doamne și jupănese ce le-am aflat până acum și o alegere de foi de zestre din toate clasele sociale, precum și câteva „dieti“², testamente, care ne îngăduie, mai mult decât și scrisoarea cea mai intimă și mai sinceră, să vedem cel mai desăvârșit adevăr al sufletelor.

N. Iorga

¹ Sensul verbului „a mântui“ este aici cel popular, adică: a ajunge la capăt; *a se încheia; a se termina. (n. ed.)*

² Cheltuielile cu alocația zilnică de subzistență. *(n. ed.)*

I
DOAMNELE ROMÂNILOR

1

Generalități

Despre Domnii ce au stăpânit aceste țări, despre luptele, isprăvile și nenorocirile lor, s-a vorbit destul și bine și, mai ales, rău. Viața întregii țări se cuprinde în faptele lor, care s-au făcut în numele ei. Dimpotrivă, o uitare nedreaptă a acoperit totdeauna, ca o buruiană de părăsire, mormintele Doamnelor ce au stat alături de soții lor, în mijlocul furtunilor unui trai așa de zbuciumat, încât abia ni-l putem înfățișa astăzi. Figurile viteze, figurile dureroase, figurile binefăcătoare și sfinte, modestele figuri blânde se împărțesc de aceeași nepăsare din partea scriitorilor. Și, ca și Doamnele, sunt date uitării Domnițele, a căror copilărie și tinerețe a trecut mai totdeauna printr-un lung șir de pribegii și rătăcirii și pe care nunta le-a strămutat în locuri foarte depărtate de noi, de unde adesea n-au mai venit niciodată să-și vadă părinții și țara.

Despre Doamnele noastre se poate vorbi din două puncte de vedere: întâi din acel al *originii* lor și apoi din acela, nu mai puțin însemnat, al *rostului* pe care-l aveau la Curtea petrecerilor sau la Curtea afacerilor. Ici și colo se prind de la sine în această bătătură de idei florile strălucitoare, vii ale caracterelor, isprăvilor și suferințelor acestor Doamne.

În ceea ce privește originea, neamul și rangul înainte de căsătorie al Doamnelor Țării Românești și Moldovei, trebuie să se țină seamă de cele *trei epoci* în care se desface, din punct de vedere politic, și nu numai din acesta, trecutul nostru. Cea dintâi

e a neatârnării de fapt, cea de-a doua a unei supuneri cinstite și cruțătoare față de turci, cea de-a treia se deosebește prin ascultarea desăvârșită de acești stăpâni. Anii 1550 și 1720 ar fi punctele de despărțire. Iar, după 1850, începe, firește, epoca a patra, de neatârnare nouă, în care trăim.

În cea dintâi epocă, originea Doamnelor variază după cum bărbații lor erau Domni în Scaun, Domni legiuitori sau fii ai unor stăpânitori, ori numai niște tineri copii din flori, care nu știau dacă vor ajunge să domnească și ei vreodată. Fără îndoială că aceștia din urmă se însurau mai rău decât cei dintâi, Domnii sau fiii din căsătorie ai Doamnelor. Bieții oameni trăiau din greu, crescuți cu frică mare de mamele lor, feriți de ochii tuturora, arătați, la orice prilej, ca feciori de boieri sau chiar de oameni de rând, ca odrasle ale soțului cu care le măritase Domnul, iubitul lor. În sărăcia și teama lor, ei se făceau călugări, negustori de blănuri, de stridii, ciobani, adică vânzători de turme multe, și poporul, care nu uita ce fuseseră ei mai înainte, le zicea și ca Domni: Călugărul, Ciobanul, Stridiagiu.

De foarte multe ori, un astfel de om, care jertfea toate numai pentru slaba nădejde nesigură a Domniei, nici nu-și mai făcea păcatul să se însoare. Când însă el își lua nevastă în zilele grele, se înălța odată cu dânsul în tronul țării o biată femeie, fără nicio pregătire pentru măriri de acestea. Altfel era însă cu Domnii și tinerii Voievozi pe care-i însurau părinții lor, Domnii. Aceștia-și căutau soții între neamurile mari ale țărilor vecine și, dacă se poate, între neamurile stăpânitoare ale lor.

Neapărat se cerea ca mireasa să fie de aceeași lege: ortodoxă deci, și nu catolică. În această privință, Domnii munteni aveau alegerea mai ușoară. Dincolo de Dunăre erau, în adevăr, până la 1500, o mulțime de dinastii ortodoxe, mai vechi decât aceea de la Argeș sau de la Târgoviște și București, așa încât pentru ai noștri era o cinste să se încuscrească cu ele. Pe vremea când se încheagă Marele Voievodat al Țării Românești (1300-1350), erau trei neamuri de țări bulgărești, în cele trei Bulgarii ce se făcuseră pe atuncea: una la Marea Neagră, alta la Târnova și o a treia la

Vidin¹; erau apoi neamurile regale sârbești din Serbia și din Bosnia, mai târziu și din Herțegovina; veneau apoi o mulțime de stăpânitori mai mici, tot dintre sârbi, în Macedonia și lângă Marea Adriatică; în sfârșit, ceva mai departe, străluci încă până la 1453 familia împărătească a Constantinopolului, cu multe ramuri laterale.

Numele se lua de cei din alte vremi după norme care nu se mai țin în seamă astăzi: uneori se dădea copilului acela al sfântului serbat în ziua când el era născut, dar de obicei al unei rude, și anume al rudei care boteza sau al celei mai însemnate prin vârsta sau prin rangul ei. Domnii cei vechi de peste Olt, care n-aveau înrudiri luminate, se chemau țărănește Litovoi, Bărbat; unul de dincoace de Olt are numele de Seneslav, doi județi, căpetenii de județe, se numesc Ioan și Fărcaș. La Domnii Voievodatului celui mare întâlnim nume ca Alexandru, care e al unui Țar bulgăresc, ca Mircea, care e al unui domnitor de la Avlona la Marea Adriatică (Mrçsa), ca Mihail, al altui Țar bulgăresc, ca Vladislav (Vlarco), care amintește Bani și Voievozi bosniaci. Înrudirea dinastiei noastre s-a făcut deci neapărat cu bulgarii din Vidin și cu sârbii. Multe neamuri boieiești au venit împreună cu Doamnele de peste Dunăre.

¹ Bulgarii sunt un popor sud slav răspândit în Bulgaria (majoritatea), dar și în Macedonia, Ucraina (în sud), Moldova (în sud), Serbia, Grecia (în est), Turcia europeană și în România. Numele de „bulgari“ l-au căpătat în secolul al VII-lea de la protobulgari, un neam turcic sau iranian (scitic) care a stăpânit teritoriul actual al Bulgariei. Cei mai mulți bulgari sunt de religie ortodoxă, însă există în Tracia și un grup de bulgari musulmani care se numesc „pomaci“. Până la sfârșitul secolului al XIV-lea, diviziunile între boierii bulgari și răspândirea bogomilismului determinaseră împărțirea celui de Al Doilea Imperiu Bulgar în trei țarate – Vidin, Târnovo și Țara Cărvunei – și mai multe voievodate semiindependente care se luptau între ele sau cu bizantinii, maghiarii, sârbii, venețienii și genevezii. (*n. ed.*)

2

Doamnele muntene până la Neagoe (Basarab)

Numele tuturor acestor dintâi Doamne muntene s-a pierdut, afară de al *Calinichiei* – care pare să fie greacă –, soția lui Radu și mama lui Mircea, dacă nu și a fratelui său Dan. Nu se cunosc decât puține Doamne muntene de legea Răsăritului din veacul al XV-lea. Știm pe *Eupraxia*, soția lui Vlad Călugărul, dar aceasta pare să nu fi fost de neam mare, ci să se fi călugărit odată cu soțul ei înainte ca acesta să fi ajuns, în 1481, la Domnie. O fată a Eupraxiei, purtând numele drept românesc de *Caplea*, luă întâi pe boierul Staico Logofătul și rămânând văduvă, tatăl ei despărți de neastă pe favoritul său Bogdan Vornicul, din Moldova, însurându-l cu Caplea, care muri în 1511, fiind îngropată la mănăstirea din Deal.¹

Înaintașul și dușmanul acestui bătrân călugăr, Basarab cel Tânăr, era însurat și el cu o femeie de rând, *Maria*. Despre dânsa se știe că a stat prinsă o bucată de vreme la Brașov. Acel ce pusese mâna pe dânsa era tatăl lui Basarab, Basarab cel Bătrân, și se știe că el a ținut două soții, dintre care însă niciuna de neam mare: pe fata unei Maria (această soție a fost mama celui de-al doilea Basarab) și pe fiica unui grec, Sinadinos al Căpitanului. Bătrânul avea și o fată cu această soție și, în ciuda lui, Basarab cel Tânăr prinse și ținu în robie pe sora sa vitregă.

¹ Jupânița Caplea are și azi, în necropola Mănăstirii Dealu, următoarea inscripție pe piatra funerară: „răposat-a roaba lui Dumnezeu Caplea, fiica lui Io Vlad voievod și sora lui Io Radu voievod și a domnului Io Vlad marele voievod, fosta jupâneasă a lui Bogdan marele vornic, în anul 7019 (1511), luna februarie în luna a 21-a zi.“ (n. ed.)

Soția lui Radu cel Frumos se chema tot *Maria* sau *Maria-Despina* și era tot din rândurile fetelor de boieri: ea a întovărășit pe fiica ei, care ajunsese soția lui Ștefan cel Mare; acesta o luase în robie la 1473. Ajungând soacra biruitorului și a pierzătorului soțului ei, ea muri în anul 1500, la 11 mai, fiind îngropată în necropola domnească a Putnei.

În mănăstirea Govora se vede, lângă chipul lui Radu cel Mare, fiul lui Vlad Călugărul, o Doamnă cu coroana pe cap, benzi de fier pe piept și lungi cercei cu pietre scumpe. E Doamna *Cătălina*, ceea ce înseamnă Ecaterina. Deși Radu se căsătorii ca fiu de Domn, ea pare să fi fost tot mlădiță a unei familii boierești. Crudul Mihnea ținu pe o *Voica*, ce rămase văduvă tânără pe urma lui, după uciderea lui în Sibiu, la 1510; de la dânsa avem și o scrisoare către brașoveni și altele pe care i le scrie un fiu al lui Mihnea, numit Mircea; pe el și pe o fată, *Ruxanda*, măritată atunci cu Bogdan, fiul lui Ștefan cel Mare, Voica-i iubea ca pe fiii ei adevărați. La căsătoria Ruxandei cu Bogdan, tânărul, dar urâtul Domn moldovenesc, se trimeseră cu mireasa 24 de „cești de argint suflute cu aur“, lucrate în Ardeal, care i se dăduseră de zestre. Craioveștii, boierii ce stăpâneau Oltenia și făceau Domnii, dădură creațiunii lor, copilandrul Vlăduță, o tânără Doamnă *Anca*.

Astfel ajungem la căsătoria împărătească a lui Neagoe Basarab.

Figura 1. Doamna Maria a lui Radu cel Frumos,
soția lui Ștefan cel Mare (*perdea la Putna*)